

Németh Orsolya Zsuzsa

AZ INTERJÚ ÖNISMERETI HATÁSAI

Kutatás a modern gyógypedagógiai pszichológia szemléletmódjában

Előadásomban pszichológia szakos diplomamunkám tapasztalatait és eredményeit mutatom be, mely vizsgálat a látássérülés gyermekkori tudatosulására irányult, és fő kutatási módszerként az interjúra támaszkodott.

A pszichológiában – mind a kutatásban, mind pedig a praktikumban – nélkülözhetetlen módszer az interjú, előbbi esetben adatszerzés céljából használják, a gyakorlatban pedig a pszichoterápiás első interjú a gyógyító tevékenység alapját képezi.

Az interjú alkalmazásának kezdete a pszichológiában Sigmund Freud munkásságához kapcsolódik (Szokolszki 2004).

Az interjú lényegét tekintve beszélgetés, a tudományos kutatás keretében azonban ez a beszélgetés határozott céllal történő adatgyűjtés. Az interjúnak több fajtáját különíthetjük el a strukturáltságtól a strukturálatlanság kontinuumán. A kontinuum a kötött, strukturált, kérdőíves interjúktól halad a félig strukturált interjúkon keresztül a teljesen strukturálatlan interjú felé. A kvalitatív interjú alkalmazásának elterjedése a pszichológiai kutatásokban az 1980-as évektől jellemző (Szokolszki 2004).

Kutatásom céljai

Dolgozatomban a látássérültek személyiségfejlődésének fontos sarokpontjait próbáltam körüljárni, különös tekintettel a fogyatékoság tényének fölismerésére, valamint az énképben történő integrációjára. Véleményem szerint a látássérült, illetve vak gyermekek egy kisebb fajta „traumát” élnek át saját fogyatékoságukkal és korlátaikkal történő szembesülésük következtében.

Érdeklődésem középpontjában az állt, hogy mely tényezők segítik vagy gátolják leginkább a látássérüléssel történő legadaptívabb együttélést, valamint a reális önértékelés kialakulását.

Jelen kutatás témája és kérdésközei már évek óta érlelődnek bennem. A problematika megfogalmazásában döntő szerepe van saját érintettségemnek, valamint azon fölismerésnek, hogy témám a hazai és nemzetközi pszichológiai és gyógypedagógiai kutatások elhanyagolt területei közé tartozik.

Kutatásom jól illik a modern gyógypedagógiai pszichológia szemléletmódjába, melynek megfelelően a látássérült embert a maga egyediségében szemléli.

Az egyéni élményekre és átélési-módokra orientál, és megpróbálja közelebről megismerni és megérteni a fogyatékossgal történő gyermekkori szembesülést.

Kutatásom kiindulópontja és fő kérdésfeltevése az volt, hogy a látássérülés ténye vajon mikor és hogyan épül be az énképbe. Vizsgálatom ennek megfelelően a látássérülés fölismerésére, tudatosulására, ezek körülményeire és mindennek a pszichés következményeire irányul vak, illetve gyengénlátó személyek esetében. Kutatásomat felnőtt látássérült emberek bevonásával végeztem, és a gyermekkori emlékeket felidézve kerestem a választ kérdéseimre.

Elsősorban tehát ezt a gyermekkori fogyatékossg-felismerést kívántam körüljárni, és fölkatatni azon tényezőket, amelyek ezt a fölismerési folyamatot segítik, illetve gátolják, megkönnyítik, illetve megnehezítik.

Elsőként tehát arra voltam kíváncsi, hogy mikor és milyen körülmények között realizálódik a vak, illetve gyengénlátó gyermekekben látássérülésük ténye. Az énkép kialakulásának szociális természetére alapozva a látássérülés fölismerésében egyfelől a látássérülés mértékének, másfelől a családnak és a kortársi közösségnek tulajdonítok szerepet.

Összefoglalva: kutatásom célja a látássérüléssel történő szembesülés időpontjának, körülményeinek és meghatározó tényezőinek feltérképezése volt. Céлом volt továbbá egyéni útvonalak, különbözőségeik és hasonlóságok föltárása a látássérülés önfelismerésében. Kérdésfeltevéseit és alkalmazott módszerét tekintve, kutatásom a látássérült emberek modern gyógypedagógiai-pszichológiai vizsgálata, mely az élmények, átélési módok egyediségére koncentrált.

A vizsgálati személyek

A vizsgálatban hatvan fő látássérült vett részt. Életkori kritériumként azt határoztam meg, hogy vizsgálati személyeim mindannyian *felnőtt* látássérült személyek legyenek. A legfiatalabb résztvevő húsz, a legidősebb pedig ötvennyolc éves volt. A minta átlag életkora 31,35, szórása pedig 7,968. A nemek arányát tekintve a mintát huszonhat férfi és harmincnégy nő alkotta.

A látásromlás mértéke szempontjából a vizsgálati személyek heterogén csoportot alkotnak, hiszen a gyógypedagógiailag meghatározott négy kategória (vakok, fényérzékenyek, aliglátók, gyengénlátók) mindegyike képviselteti magát. A jelenlegi látásmaradvány tekintetében a minta 40%-a (24 fő) teljesen vak, 27%-a (16 fő) fényt lát, 23% (14 fő) mondta magát aliglátónak, végül 10% (6 fő) tartozik a gyengénlátók csoportjába.

A gyermekkori látásmaradványt figyelembe véve a minta 57%-a (34 fő) tartozik az alig, illetve gyengénlátók csoportjába, a fennmaradó 43% (26 fő) pedig teljesen vak, vagy csak fényt érzékel.

A gyermekkor és a jelen vizsgálat közt eltelt idő alatt a meglévő látás mennyisége és minősége is változhatott. Ezzel kapcsolatban azt láthatjuk, hogy a résztvevők 50%-ának nem változott a látása az eltelt idő alatt. Romlott a látása

28%-nak (17 fő), 7% (4 fő) látása javult, végül 15% (9 fő) esetében nincs a változás irányára vonatkozó adat.

A látás tekintetében szigorúan vett kritériumnak tekintetem a látássérülés bekövetkezésének időpontját. A mintába csak olyan személyek kerülhettek be, akiknek a látássérülése születési, vagy koragyermekkori. Ennek megfelelően a résztvevők 80%-a (48 fő) esetében a látássérülés születéskor következett be, és 20% (12 fő) esetében későbbi a sérülés. A koragyermekkori látássérülést nem bekövetkezési időpont szerint definiáltam, hanem aszerint, hogy vannak-e a személynek látáshoz kapcsolódó emlékképei. *E tekintetben tehát a döntő kritérium az volt, hogy a személy gyermekként saját magát, már mint látássérült gyermeket élte meg.*

Az alkalmazott interjú

Formáját tekintve az általam alkalmazott módszer tudatosan megkonstruált, félig strukturált interjú volt, mely jórészt nyitott kérdéseket tartalmazott. Az interjú megszerkesztése során azt tartottam szem előtt, hogy a kérdésekre adott válaszok nyomán kvantifikálható változókat lehessen kapni, melyek révén hipotézisek vizsgálata válik lehetővé.

Az interjú megközelítőleg harminc kérdést tartalmazott, öt fő téma köré csoportosítva.

Az interjú a következő területeket fedte le:

- családi környezet és gyermekkor
- intézményes nevelés és társas kapcsolatok
- család viszonyulása a látássérült gyermekhez
- önfogadás és érzelmek
- múlt és jelen kapcsolata

Az interjú az utolsó témakör kivételével gyermekkori emlékekre, élményekre irányult. Az interjú tematikája egy tudatosan konstruált struktúra szerint halad a kezdeti tényszerű, könnyedebb kérdésektől az érzések, negatív élmények felé. Az interjú csúcspontját a negyedik téma látássérülés felismerésére és elfogadására vonatkozó kérdései képezik, végül a jelenbe való megérkezés pozitív hangulattal zárja le a beszélgetést.

Az eljárás menete

Az interjúk fölvétele, a látássérült személyek igényeihez és lehetőségeihez alkalmazkodva, többféle formában történt. Az interjúk legnagyobb részét, összesen huszonkilencet, nem személyesen, hanem a modern számítástechnikát segítségül hívva skype használatával vettem föl, és az így kapott hanganyagot a Power Gramo programmal rögzítettem. Az interjú-fölvétel ezen speciális formájának alkalmazására két okból volt szükség. Egyrészt mivel a minta nagyon spe-

ciális réteget érint, szükségessé vált, hogy az egész ország területéről tudjak vizsgálati személyeket bevonni kutatásomba. A földrajzi távolságok legyőzhetővé váltak a skype alkalmazásának segítségével.

A skype alkalmazása mellett szóló másik érvem pedig az volt, hogy a látássérült emberek fővárosi közlekedése gyakran problémát okoz számukra, idegen, általuk nem ismert helyre történő odatalásuk nehezített, arra pedig nagyon kevesen hajlottak, hogy én keressem föl őket saját otthonukban. Tehát úgy tapasztaltam, hogy a látássérültek életvitelét figyelembe véve is alkalmasnak bizonyult az interjúk föl vételének skype beszélgetés útján történő megvalósulása.

Huszonöt fővel személyes találkozás keretében került sor az interjú föl vételére. A személyes beszélgetéseket is rögzítettem, továbbá nagy hangsúlyt helyeztem a légkör nyugodt, zavartalan, bizalomteli jellegének biztosítására.

Három fővel, mivel sem a személyes találkozást nem tudtuk kivitelezni, és skype sem állt rendelkezésre, az interjút csak telefonon vehettem föl. Ez esetben a beszélgetést nem állt módomban rögzíteni, így a szükséges adatokat jegyzeteléssel oldottam meg.

Végül pedig három személy kérte, akiknél a fenti három mód egyike sem tűnt megoldhatónak, hogy írásban szeretnének az interjúban szereplő kérdésekre válaszolni. Ezeket az írásos anyagokat is értékesnek és használhatónak ítéltam, így bekerültek az elemzésbe.

Az interjú felvételének eltérő módjai értékes tapasztalatokat nyújtottak számomra, melyek tanulságosak lehetnek az interjú módszerét alkalmazó pszichológiai kutatások számára is.

A feltárlkozás és személyes hangvétel magasabb fokát tapasztaltam a skype útján föl vett interjúk esetében. Ezek az interjúk inkább a személyes beszélgetés hangvételét öltötték, nem volt megfigyelhető az interjúalanyok feszélyezettsége úgy, mint a személyes találkozások esetében. Pozitív hatást gyakorolt továbbá a feltárlkozás szempontjából a személyes ismeretség. Könnyebben megnyíltak azok a személyek, akiket korábbról már ismertem, és tudták, hogy nekem is hasonló élményeim, tapasztalataim voltak gyermekkoromban, mint nekik. Végül a feltárlkozás egy adott interjú során is változást mutatott, az idő előrehaladtával, miután megteremtődött a bizalom teli légkör, egyre erőteljesebben megnyíltak a személyek.

Az interjúk értékelése

Az általam használt interjú kérdéseinek megfogalmazása során arra törekedtem, hogy kvantifikálható válaszokat kapjak, aminek az eredményeként a kapott adatok összehasonlításra is alkalmasak lesznek. Az interjúval nyert vizsgálati anyag feldolgozását azzal kezdtem, hogy a föl vett interjúk tapasztalatainak alapján az ismétlődő válaszoknak megfelelően válaszkategóriákat alakítottam ki. Egy kérdés esetében minimum 2, maximum 6 válaszcsoportot határoztam meg.

Mivel azonban, különösen az élményekre vonatkozó kérdések esetében, egy-egy válasz több kategóriába is besorolható volt, vagy több azonos témájú emléket idézett föl a személy, az adatbevitelnél minden egyes választ dichotóm változóként kezeltem, így lehetővé vált egy kérdés esetén több kategória megjelölése is. Illusztráció gyanánt az alábbiakban közlök egy kérdést, és ismertetem, hogy a válaszok alapján milyen kategóriákat határoztam meg.

Említsen 1-2 olyan történetet, mely azzal szembesítette, hogy ön rosszabbul lát, mint gyermektársai.

- Fizikai aktivitáshoz kapcsolódó
- Látást igénylő tevékenységhez kapcsolódó
- Óvodai közösséghez kapcsolódó
- Iskolához kapcsolódó

Összegezve a kérdésekre kapott válaszok értékelését, a fölvetett interjúk tapasztalatai alapján válaszkategóriákat képeztem, majd az interjúk rögzített formáinak visszahallgatása során a válaszokat a különböző kategóriákba soroltam, végül ezen adatok alapján lehetőség nyílt az eredmények összesítésére.

A kutatás eredményei

A látássérüléssel történő gyermekkori szembesülés időpontjára nézve 8 fő nem tudott választ adni. Az interjúalanyok 43%-a (26 fő) látássérülésének tudatosulását időben a kisgyermekkorra helyezte el; 27% (16 fő) ebből a szempontból az iskolába kerülést tartotta mérföldkönek. Csupán a minta 2%-át képező egyetlen fő említette, hogy benne csak az általános iskola befejezését követően realizálódott fogyatékosága. Két nagyon érdekes eredményre hívnám föl ehelyütt a figyelmet. A résztvevők 15%-a (9 fő) adta azt a választ, hogy ő mindig is tudta, hogy látássérült, mivel neki ez a természetes, ő mindig ebben élt. További 8 fő pedig a látássérülés tudatosulásának időpontjára vonatkozó kérdésre egyszerűen nem tudott válaszolni, mivel elmondásuk szerint korábban még soha sem gondolkoztak ezen.

Érdekes az az eredmény is, hogy bár konkrét kérdés nem vonatkozott a serdülőkori nehézségekre, mégis a megkérdezettek 40%-a (24 fő) említette spontán, mint a korlátokkal és fogyatékosággal történő valódi szembesülés és lázadás időszakát, így bevettem az eredmények közé ezt a változót is.

A látássérülés fölismerésének körülményeire irányuló kérdésre sem tudott 5 fő választ adni. A legtöbben a kortársi közösséget emelték ki, 33% (20 fő), de fontos szerepe van ebből a szempontból az iskolának is, ezt támasztja alá, hogy a résztvevők 30%-a (18 fő) ezt említette. Végül 28% (17 fő) családi környezethez kapcsolódó körülményt mondott.

Arra is kíváncsi voltam, hogy a látássérültek mit gondolnak arról, hogy ki vagy mi játszhatott fontos szerepet fogyatékoságuk önfelismerésében. A résztvevők 55%-a (33 fő) ebben a folyamatban a szülőknek és más felnőtteknek (tanárok, orvosok) tulajdonítanak fontos szerepet. Ezt a felismerési folyamatot az interjúalanyok 22%-a (13 fő) önmagának tulajdonítja. Fontos szerepet játszik továbbá a látássérülés fölismerésében 18% (11 fő) szerint az iskola, és 17% (10 fő) szerint a kortársak is.

Hogy jobban körüljárjuk a látássérülés tudatosulásának körülményeit, megkértem vizsgálati személyeimet, hogy említsenek 1-2 konkrét példát illusztráció gyanánt. Ez esetben is, mivel akár több emlék felidézésére is sor kerülhetett, az egyes válaszok arányai nem összeadandók. A legtöbben olyan történeteket említettek – 41% (25 fő) –, melyek fizikai aktivitáshoz, illetve olyan látást igénylő tevékenységekhez kapcsolódnak, mint az olvasás, vagy a tv nézés. Emellett 25% (15 fő) története az iskolához kapcsolódott, valamint 15% (9 fő) említett óvodához kötődő élményt.

A látássérülés önfelismerése szempontjából fontos szerepe lehet annak, hogy a személy mikor került először kapcsolatba más látássérültekkel. A vizsgálatban résztvevők döntő többsége kisgyermekként, vagy általános iskolás korban találkozott először hozzá hasonló látással rendelkező gyerekekkel. Részletesebben nézve 47% (28 fő) az általános iskola kezdetén, 42% (25 fő) pedig kisgyermekkorban, még az iskola előtt kapcsolatba került látássérült kortársakkal. Kicsi azon személyek aránya, akik tizenöt éves koruk után kerültek csak kapcsolatba látássérültekkel, ezen személyek száma mindössze 11% (7 fő).

A látássérülés tudatosulására adott érzelmi válaszokról elmondható, hogy igen vegyes képet mutatnak: 47% (28 fő) szerint semmilyen érzést nem váltott ki ez a szembesülés belőlük gyermekkorban, s 23% (14 fő) számolt be negatív, illetve vegyes érzésekről a fogyatékoságukkal történő szembesülés kapcsán.

Már a jelenlegi élethelyzet megéléséhez vezetett át ezen témakör utolsó kérdése, mely a látássérülés feldolgozására kérdez rá. A látássérültek 65%-a (39 fő) úgy véli, hogy elfogadta, megszokta fogyatékoságát. 18% (11 fő) nyilatkozott úgy, hogy ezt nem kellett feldolgozni, 12% (7 fő) úgy látja jelenlegi helyzetét, hogy még nem dolgozta föl látássérülését. Végül 5% (3 fő) számolt be az elfogadás hitben gyökerező útjáról.

Az alábbiakban közlök két rövid részletet a látássérüléssel történő szembesülés bemutatásának szemléltetése céljából.

Húsz éves, teljesen vak férfi

– Említs egy-két olyan történetet, amely azzal szembesített, hogy te nem látsz úgy, mint a gyerektársaid!

– Egyszer voltunk egy táborban, és mindenki mondta, hogy de szép az ég, meg minden, és hát egy kicsit elkezdtem sírni, és akkor az egyik kicsit nagyobb

lány odajött, és mondta, hogy gyere, majd én elmesélem neked, hogy milyen az ég, hogy te is lásd. Valamint, ami igazából kellemes élmény volt, de mégiscsak szembesítő, amikor egyszer egy lánnyal találkoztam, és észrevettem, hogy nem néz rám, tehát ezt azért úgy megérezem, hogyha rám néz valaki. Kérdeztem, hogy miért fordulsz úgy oldal irányba? És mondta nekem, hogy ha te megnézel engemet, akkor én is rád nézek. És akkor én mondtam, hogy de hát miért, megengeded, hogy megérintselek esetleg? És mondta, hogy ha egyszer így látsz, ha egyszer így tudod elsajátítani azt, hogy én hogy nézek ki, akkor természetesen megengedem, hogy megérintsd az arcom, a hajam nyugodtan. És akkor rájöttem, hogy te Úristen, vannak még csodák az életben, de valami mégis olyan, nem cikis, de zavarba hozó élmény volt ez.

Huszonöt éves gyengélnató nő

Mikor és milyen körülmények között ismerted föl, hogy te rosszabbul látsz, mint a többi gyerek?

– Gondolkodtam ezen sokat. Ha még óvodában nem is, bár szerintem ott is valamilyen szinten tudatosult, de első osztályban teljes mértékben, mert akkor egyrészt aliglátós füzeteket használtam, ezeket a gyengélnatók iskolájából kaptam, nem tudom, mennyire vannak még ma ilyenek: a/4-as lapon van három sor vastagon kivonalazva, én olyanon tanultam írni, a többiek másan. Nekem az összes padosor elé raktak egy asztalt, onnan kimehettem a táblához, ha akartam, és közelről is megnézhettem, hogy mit írt a tanár a táblára. A tanár külön odajött hozzám, hogy megmutassa, amit így sem látok. Tehát akkor már biztos, hogy tudatosult a látássérülésem, mert a többieknek nem kellettek speciális eszközök.

Az interjúk felvétele során úgy tapasztaltam, hogy néhány kérdésre nehezebben vagy egyáltalán nem tudtak a személyek választ adni. A „*kit vagy mit okolt kudarcaiért, nehézségeiért?*” kérdésre pl. 6 fő (10%) nem tudott választ adni, vagy a „*mikor és milyen körülmények között szembesült 'másságával' a látás terén?*” kérdésre 8 fő (13%) nem tudott választ adni.

Konklúzió

A kapott eredmények alapján a következő megállapítások tehetők a látássérüléssel történő gyermekkori szembesüléssel összefüggésben:

- A látásmaradvánnyal rendelkezőknél korábbi a látássérülés tudatosulása, mint a súlyosabb mértékben látássérült személyeknél.
- A koragyermekkori szembesülés inkább jár negatív érzésekkel, mint a későbbi felismerés.
- A teljesen vak személyekre inkább jellemző az a vélekedés, hogy ők mindig is tudatában voltak fogyatékosságuknak.

A vak gyerekek gyakran „steril” környezetben nevelkednek, mely a szűk családot és olyan óvodai/iskolai közösséget foglal magában, ahol szintén vak gyermekek vannak környezetében, továbbá az ép látású kortársi közösséghez kevéssé tudnak kapcsolódni. Ez magyarázatot adhat a vak gyerekek látássérüléssel történő szembesülésének későbbi időpontjára.

A látásmaradvánnyal rendelkező gyerekek jobban részt tudnak venni a kortársak játékaiban, és a közösség alkalmat ad a társas összehasonlítás folyamataira is. Továbbá a látásmaradvánnyal rendelkező gyermek folyamatosan teszteli, méregeti meglévő látását, és ez is segítheti a tudatosulás folyamatát. Végül a környezet kommunikációja is eltérést mutathat, hiszen a család vagy a kortársak gyakran adnak olyan jelzést a gyengén, illetve aliglátó gyerekeknek, hogy „te ezt nem látod”, és az ilyen jellegű közlés szembesítően hathat.

Véleményem szerint a látó kortársak viszonyulásában is különbség figyelhető meg attól függően, hogy egy társuk teljesen vak, vagy „csak” rosszul lát. Sokkal inkább támadható az a gyerek, aki kevéssé különbözik tőlük, lát is, meg nem is. Van ugyan fogyatékosága, de nem kiszolgáltatott annyira, mint egy teljesen vak gyermek. Ezt látszik igazolni az is, hogy a gyengénlátó interjúalanyok gyakrabban számoltak be csúfolódásról a szemük miatt.

Az óvodai közeg hatására vonatkozóan az látszik, hogy elsősorban azon látássérültek adták azt a választ, hogy mindig is tudatában voltak fogyatékoságuknak, akik vagy nem jártak óvodába, vagy speciális óvodai nevelésben részesültek. További érdekesség, hogy ezen személyek aránya 15%, ami 9 főt jelent, és közülük 8 fő tartozott a teljesen vak vagy csupán fényt érzékelő gyerekek csoportjába, és csak egy aliglátó személy volt a válaszadók között.

Úgy tűnik továbbá, hogy a koragyermekkori szembesülés inkább vált ki negatív érzelmeket, a későbbi szembesülés pedig inkább semmilyen vagy vegyeseket.

Véleményem szerint a későbbi szembesülés könnyedebb lefolyása annak tulajdonítható, hogy a megküzdés és stresszkezelés hatékonyabb formáival tud élni az idősebb gyermek, továbbá egyre növekvő – a kor előrehaladtával – a kortársak szerepe, és talán ez is segítheti a feldolgozást.

Ha figyelembe vesszük, hogy a látásmaradvánnyal rendelkezők hamarabb szembesültek fogyatékoságukkal, mint a vak gyermekek, továbbá hogy a korábbi felismeréshez inkább negatív érzelmek társultak, és hogy a teljesen vakok hajlamosak azt a választ adni, hogy mindig is tudtak fogyatékoságukról, így az semmilyen érzelmet nem váltott ki belőlük, akkor elmondható, hogy a gyengén és aliglátó gyerekekből inkább vált ki negatív érzést látásuk csökkent volta, mint a teljesen vak gyerekekből. Ezt megerősíteni látszik az is, hogy a gyengén, illetve aliglátó interjúalanyok gyakrabban számoltak be látássérülésükhöz kapcsolódó negatív élményekről, az őket ért atrocitásokról. Az is nehezítheti a látásmaradvánnyal rendelkező emberek helyzetét, hogy nem világos a helyük a társadalomban, mivel fogyatékoságuk nem olyan egyértelmű, mint a vak személyeké, így nehéz annak eldöntése, hogy az ép látásúakhoz vagy a vak emberekhez tartoznak.

Elmondható tehát, hogy a látássérülés önfelismerése komplex folyamat, melynek háttérében számos intra- és interperszonális tényező húzódik meg. Kutatásom egy eddig nem vizsgált jelenséghez, a látássérülés önfelismerésének folyamatához és tényezőihez kívánt közelebb kerülni.

Felhasznált irodalom

Németh O. Zsuzsa 2008: A fogyatékoság-tudat kialakulása és megjelenése látássérültek énképében. Szakdolgozat ELTE PPK. Budapest
Szokolszki Ágnes 2004: Kutatómunka a pszichológiában. Osiris Könyvkiadó. Budapest.